

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми **«ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ
ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ»**

Виконала:
студентка KorL1-M 18 групи
Манько Оксана Ігорівна
Керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Гаврилов О.В.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Вержиховська О.М.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	7
1.1. Характеристика психологічної готовності дитини до навчання у школі.	7
1.2. Особливості підготовки дітей із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.....	19
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ .	33
2.1 Обґрунтування методики вивчення готовності до навчання у школі старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	33
2.2 Порівняльна характеристика рівня сформованості до навчання в школі дітей з типовим розвитком та із загальним недорозвитком мовлення.....	42
Висновки до другого розділу.....	53
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	55
3.1. Особливості формування готовності до навчання у школі старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення під час занять ознайомлення з довкіллям та розвитку мовлення.....	55
3.2. Особливості взаємодії сім'ї і дошкільного закладу при підготовці до навчання у школі старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	63
Висновки до третього розділу.....	68
ВИСНОВОК	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема підготовки дітей до шкільного навчання є достатньо актуальною для сучасної освіти в Україні. Зміна стереотипів в освітній галузі дають підстави переглянути різні системи підготовки дітей, як з типовим розвитком, так і з мовленнєвими порушеннями, що потребує усвідомлення значущості правильної методичної і змістової організації навчально-виховного процесу у дошкільних установах різних профілів. Система дошкільного навчання потребує вагомого переосмислення і покликана озброїти дошкільників не лише основами знань, але й розвинути у них фізичні та психічні процеси до рівня, необхідного для подальшого нормального навчання у школі. Успішне вирішення задач розвитку особистості дитини, підвищення ефективності дошкільного навчання, сприятливе професійне керування багато у чому визначаються тим, наскільки правильно враховується рівень психофізичного розвитку дітей, що дає змогу правильно їх підготувати до навчання у школі. Л.І.Божович зазначала, що готовність до навчання в школі складається з певного рівня розвитку розумової діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції своєї пізнавальної діяльності і до соціальної позиції школяра; А.В.Запорожець, відзначаючи, що готовність до навчання в школі є цілісною системою взаємозв'язаних якостей дитячої особистості, включаючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції дій.

Дослідник Й.Шванцер більш змістовно визначає шкільну зрілість як досягнення такого ступеня в розвитку, коли дитина стає здатною брати участь в шкільному навчанні. Як компоненти готовності до навчання в школі Й.Шванцера виділяє розумовий, соціальний і емоційний компоненти.

Л.С.Волкова, Н.С. Гаврилова, Н.С.Жукова, Е.М.Мастюкова, Н.Д.Соколова, Л.Ф.Спирова, Т.Б.Філічова, Н.А.Чевелева, Т.В.Чиркина, С.Н.Шахова, М.К. Шеремет, А.В.Ястребова вказують на залежність між

станом мовленнєвого розвитку дитини і можливістю засвоєння нею шкільних знань. При цьому зазначають, що третина учнів з мовленнєвими порушеннями являються неуспішними або малоуспішними у вивченні рідної мови. Це перш за все діти, у яких недоліки вимови супроводжуються недорозвитком процесів фонемоутворення. При цьому спостерігаються не тільки порушення виразності мовлення, але й неправильне оволодіння звуковим складом слова. Відставання у фонематичному розвитку створює серйозні перешкоди для успішного засвоєння дитиною програмового матеріалу з читання і письма, оскільки в неї недостатньо сформовані практичні узагальнення про звуковий склад слова, які у дитини з типовим мовленнєвим розвитком виробляються задовго до навчання в школі. Ще більші труднощі при навчанні мають діти із загальним недорозвитком мовлення, яке виявляється в порушеннях не тільки вимови, але і лексико-граматичних засобів мовлення. Потрапляючи в загальноосвітню школу, такі діти стають неуспішними учнями тільки через власні порушення мовлення.

Отже, значущість даної проблеми, недостатня вивченість її в дошкільній корекційній педагогіці та спеціальній психології зумовили вибір теми дипломної роботи магістра «Особливості підготовки дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі».

Мета дослідження – теоретично та практично обґрунтувати особливості підготовки дітей із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

Гіпотеза дослідження – правильна організація корекційної роботи з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення дозволить підвищити їх рівень готовності до навчання у школі в цілому і сформувати необхідну адаптацію до умов школи, виховати такі якості, як: комунікабельність, відкритість, впевненість, врівноваженість, викличе потребу у спілкуванні з однолітками та педагогами.

Об'єкт дослідження: підготовка дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

Предмет дослідження: психолого-педагогічне забезпечення процесу підготовки дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні положення проблеми підготовки дошкільників до навчання у школі.
2. Вивчити рівень сформованості готовності до навчання у школі дошкільників з типовим розвитком та із загальним недорозвитком мовлення.
3. Розробити психолого-педагогічне забезпечення процесу підготовки дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, спостереження, бесіда, констатувальний та формувальний експерименти, аналіз продуктів діяльності дітей, методи математичної статистики.

Експериментальна база: дошкільний навчальний заклад №7 м. Новояворівськ, Яворівського району, Львівської області.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні теоретичних положень проблеми підготовки дошкільників до навчання у школі.

Практичне значення полягає у вивченні рівня сформованості готовності до навчання у школі дошкільників з типовим розвитком та із загальним недорозвитком мовлення; розробці психолого-педагогічне забезпечення процесу підготовки дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості підготовки дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі».

Структура роботи: робота має вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

ВИСНОВОК

Теоретико-практичний аналіз особливостей підготовки дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі дав нам змогу зробити наступні висновки.

Майже третина дітей дошкільного віку виявляють недостатню готовність до навчання у школі. Особливо часто виявляється недостатня сформованість окремих компонентів психологічної готовності. Усе це вимагає певної корекційної роботи педагогів. Психологічна готовність дитини до навчання в школі – один з найважливіших підсумків психічного розвитку в період дошкільного дитинства.

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні, подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що виявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в психологічній невідповідності до навчання в школі. Готовність до шкільного навчання водночас є проблемою соціальної зрілості дитини. Адже, йдучи до школи, вона опиняється в реальній соціальній позиції, вперше отримавши право і опинившись перед обов'язком здійснення суспільної за змістом і формою діяльності, якою є навчання. Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності.

Основними компонентами психологічної готовності до школи вони визначають:

1. Мотиваційна готовність до навчання у школі – основними компонентами якої є правильні уявлення про навчання як важливу й відповідальну діяльність, а також пізнавальний інтерес до навколишнього. Ця готовність виникає в кінці дошкільного - на початку шкільного віку як прояв потреби в набутті знань та вмінь – якісно нового етапу в розвитку пізнавальної сфери дитини.

2. Розумова готовність дітей до навчання в школі, що визначається кількома взаємопов'язаними компонентами: певним обсягом знань про навколишній світ. Зміст цих знань має відповідати елементам матеріалістичного світогляду, що формується у дитини ще до школи. Це знання про навколишні предмети та їх властивості, про явища живої та неживої природи, про людей, їх працю, про деякі явища суспільного життя, про моральні норми поведінки тощо; деякими спеціальними знаннями та навичками, такими, як певні математичні уявлення та дії, вміння здійснювати звуковий аналіз слова, володіння елементами граматики тощо; певним рівнем розвитку пізнавальної діяльності, який має вирішальне значення для успішного навчання в початковій школі. Він характеризується певними якостями пізнавальних процесів — сприймання, пам'яті, мислення, уяви тощо, ступенем довірливості пізнавальних процесів, тобто здатності підпорядковувати їх певній навчальній меті.

3. Вольова готовність до навчання в школі, складовими компонентами якої є: довірливі дії (передусім дії за попередньою словесною інструкцією), довірливі психічні процеси (сприймання, мислення, запам'ятання, відтворення та ін.), а також відповідна за структурою діяльність і поведінка, в якій усвідомлюються мотиви й мета, мобілізуються зусилля.

4. Емоційна готовність – вступ до школи означає для дитини нове емоційне життя, пов'язане з новими обов'язками, навчальною діяльністю, незвичним характером стосунків з педагогами і ровесниками.

5. Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності у структурі якої виділяють наступні компоненти: особистісна готовність,

інтелектуальна готовність, соціально-психологічна готовність, психологічна готовність.

В окремих учнів поряд з порушеннями звуковимови і недорозвитком фонетичних процесів наявні ознаки несформованості лексико-граматичної будови мовлення. Вони проявляються у неточному використанні (чи розумінні) значень слів. У труднощах добору лексичних засобів, у невмінні правильно узгодити між собою слова в словосполученнях і реченнях. Мовлення цих дітей є збіднене на лексико-граматичні конструкції. Дітей з виявленими відхиленнями у мовленні відносять до категорії дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Існує періодизація проявів загального недорозвитку мовлення: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з елементами фонетико-фонематичного і лексико-граматичного недорозвитку. Кожний рівень характеризується певним співвідношенням первинного дефекту і вторинних проявів, що затримують формування залежних від нього компонентів. Перехід з одного рівня на інший визначається появою нових мовленнєвих можливостей, підвищенням мовленнєвої активності, зміною мотиваційної основи мовлення і її предметно-змістовної сторони, мобілізацією компенсаторного фону.

Описано 3 рівні мовленнєвого розвитку, які відображають типовий стан компонентів мовлення у дітей дошкільного і шкільного віку. Перший рівень характеризується тим, що мовленнєві засоби спілкування досить обмежені. Другий рівень частково відрізняється від попереднього, оскільки проявляється підвищення мовленнєвої активності дитини, розширюється як активний так і пасивний словник, діти диференціюють назви предметів, дії, окремі ознаки, використовують деякі займенники (вона, він, прикметники (переважно якісні) і окремі прийменники). У цих дітей відбувається відносно збагачення мовлення за рахунок використання окремих форм словозміни.

Третій рівень характеризується наявністю розгорнутого фразового мовлення з елементами лексико-граматичного і фонетико-фонематичного недорозвитку.

Серед причин, які призводять до мовленнєвих порушень, в тому числі загального недорозвитку мовлення і недостатньо різко вираженого загального недорозвитку мовлення виділяють: органічні (анатомо-фізіологічні, морфологічні), соціально-психологічні і психоневрологічні причини

У дітей із загальним недорозвитком мовлення має місце значна психічна недостатність, що обумовлена мовленнєвим недорозвитком. Психоорганічна симптоматика, (вторинна затримка розвитку пам'яті, нестійкість уваги, відсутність активності, цілеспрямованості, стомлюваність, інертність нервових процесів) призводить до низького рівня продуктивності у будь-якому вигляді психічної діяльності, не говорячи вже про таке складне утворення, яким є мовленнєва функція.

Дослідження проводилось у дошкільному навчальному закладі №7 м. Новояворівськ, Яворівського району, Львівської області.

В експерименті брали участь три групи дітей. Перша група – діти з типовим розвитком (10 чол.), друга – з не різко вираженими порушеннями мовленнєвого розвитку та діти із загальним недорозвитком мовлення III рівня (8 чол.), третя група – старші дошкільники із загальними недорозвитком мовлення II рівня із затримкою психічного розвитку (8 чол.). Вибір даних експериментальних груп в подальшому дозволив нам більш повно визначити і порівняти рівень підготовки старших дошкільників із загальними недорозвитком мовлення до навчання в школі.

Методика констатувального етапу дослідження на визначення рівня готовності до навчання у школі старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення включала: методику «Вивчення аналітико-синтетичних умінь»; тестову бесіду з дітьми на визначення їх загальної підготовки до навчання у школі; методику «Діагностика готовності до школи

за Ю. Гільбухом», що включала тест на визначення рівня сформованості фонематичного слуху, тест на визначення рівня сформованості словникового запасу, тест на визначення рівня сформованості короткочасної пам'яті та умовиводів; методику діагностики готовності до школи «Тест Керна-Ієрасика».

Результати порівняльного аналізу, представлені в таблиці, демонструють, що у першій групі – діти з типовим розвитком (10 чол.) – високий рівень готовності до школи; у другій – з не різко вираженими порушеннями мовленнєвого розвитку та діти із загальним недорозвитком мовлення III рівня (8 чол.) – середній рівень готовності до школи; у третій групі – старші дошкільники із загальними недорозвитком мовлення II рівня із затримкою психічного розвитку (8 чол.) – низький рівень готовності до школи.

В дошкільних установах основним завданням готовності до школи є ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення дітей з типовим розвитком та загальним недорозвитком мовлення. Робота з ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення дітей з загальним недорозвитком мовлення проводиться за такими напрямками: розвиток, удосконалення окремих аналізаторів і накопичення уявлень про конкретні признаки предметів та їх словесний опис; навчання способу вирішення поступово ускладнених завдань з ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення; навчання вмінню використовувати аналізатори для формування правильних уявлень і понять про предмети оточуючої дійсності.

У дошкільників із загальним недорозвитком мовлення формування сенсорних та мовленнєвих функцій під час занять з ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення іде послідовно: формування уявлень про величину, колір, форму предмета (тобто зорові та слухові уявлення); формування просторових уявлень у дошкільників; формування комунікативних навичок.

Готовність до школи потребує відповідного рівня сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Тому під час занять з ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення необхідно: визвати підтримку у дітей в побуті потреби спілкування з дорослими і дітьми; визвати потребу наслідування слова дорослого (ігри, прогулянки, ситуації); розширення і уточнення словникового запасу дітей; організація слів в прості речення; розвиток слухової уваги і артикуляції; формування вмінь зв'язно передавати коротенькі оповідання, зміст картин, казок.

Підготовка дітей до навчання у школі повинна бути системною та комплексною і, відповідно, включати: розвиток усіх сторін мовленнєвої системи, навичок зв'язного мовлення, уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, моторної та емоційно-вольової сфер; формування позитивної мотивації навчальної діяльності; формування передумов навчальної діяльності під час занять з ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення; формування пізнавальної активності та самостійності.

Особливості виховної функції сім'ї, яка має дитину із загальним недорозвитком мовлення полягають у тому, що вона одночасно виховує дорослих і дітей та реалізується у таких трьох головних напрямках: становлення, розвиток, виховання дитини як особистості, підготовка до школи, сприяння розвитку її здібностей; здійснення виховного впливу сім'ї на дошкільника із загальним недорозвитком мовлення; мотивація дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до саморозвитку, самовдосконалення у взаємозв'язку сім'ї та дошкільного закладу, що сприятиме подальшій соціалізації та адаптації їх до навчання в школі.

У процесі формувального етапу дослідження ми визначили взаємопов'язані виховні можливості сім'ї та дошкільного закладу, що можуть бути реалізовані за наявності відповідних об'єктивних і суб'єктивних умов. Гармонійна взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників є передумовою формування і розвитку досконалої особистості, що впливає на рівень

готовності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

У процесі дослідження нами виокремлено типи взаємозв'язку виховання та підготовки до школи дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільним закладом та батьками: диктаторство; опікунство; байдужість; співробітництво; авторитативництво.

На формувальному етапі дослідження ми використовували програму роботи з батьками, які виховують дітей із загальним недорозвитком. Основним засобом цієї програми є тренінг з батьками щодо підготовки даної категорії дітей до навчання у школі та включає наступні етапи: усвідомлення значущості спільних проблем учасників занять, виокремлення толерантного лідера; робота над подоланням стереотипів батьківського мислення, виявлення реальних причинно-наслідкових зв'язків між почуттями і вчинками їх та їхніх дітей; самоаналіз й аналіз поведінки дітей із загальним недорозвитком мовлення на основі усвідомлення амбівалентності людських стосунків; формування навичок психологічної адаптації, відкриття нових педагогічних підходів до нормування поведінки, успіхів у підготовці до школи дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Нами виділено наступні критерії впливу дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків, зокрема: спрямованість і адресність; зворотний зв'язок; індивідуалізація педагогічного впливу.

Взаємодія дошкільного закладу з батьками є передумовою формування і розвитку досконалої особистості, що впливає на рівень готовності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до навчання у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С. Абрамова.-М.: Академический Проект, 2001. -148с.
2. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: [підручник] / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш / за ред. А.М. Богуш. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Вержиховська О.М. Особливості впровадження психодіагностичної діяльності як компоненту психолого-педагогічної підготовки дітей з психофізичними порушеннями до навчання у школі / О.М. Вержиховська / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [за ред. О.В.Гаврилова, В. І. Співака]. – Вип. XXI в двох частинах, частина 1. – Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. – 348 с. - С. 27-34.
4. Дитина. Програма навчання і виховання дітей дошкільного віку від двох до семи років / Наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна. / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012.
5. Добрынин Н.Ф.. Возрастная психология: курс лекций / Н.Ф. Добрынин. -М.: Просвещение, 1985.-295с.
6. Ермакова И.И. Коррекция речи при ринолалии у детей и подростков / И.И. Ермакова.– М.:Просвещение,1998.-85с.
7. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников / Л.Н. Ефименкова. – М.:Просвещение, 1981. – 112 с.
8. Жукова Н.С.. Логопедия. Преодоление общего недоразвития у дошкольников: кн. для логопеда / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева.– Екатеринбург: АРДЛТД. 1998.-374с.

9. Жукова Н.С. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. – М.: Просвещение, 1983.
10. Ілляшенко Т.Д. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання / Т.Д. Ілляшенко, Н.А. Бастун, Т.В. Сак / МО України, Інститут змісту і методів навчання. -1997.-125с.
11. Ілляшенко Т.Д. Аномальна дитина в школі: навч.-метод. посібник / Т.Д. Ілляшенко, Н.М. Стадненко. -К.: ІС ДО, 1995.-74с.
12. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи: пос. для логопеда / Г.А. Каше. - М.: Просвещение, 1985.С.34-51.
13. Коробко С. Л. Шестирічний учень/ С.Л. Коробко. - К.: Т-во «Знання» УРСР, 1986. -48с.
14. Котирло В. К. Завтра в школу. Бібліотека дошкільного працівника / В.К. Котирло. -К.: «Радянська школа», 1997. - 127с.
15. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання української мови / Н.П. Кравець.- К.:Освіта, 1999.-184с.
16. Кузьмина Н.И. Воспитание речи у детей с моторной алалией / Н.И. Кузьмина, В.И. Рождественская. - М.: ВЛАДОС, 1998.-С.20-42.
17. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах: кн. для логопеда / Р.И. Лалаева. – М.: ВЛАДОС, 1998.-85с.
18. Лалаева Р.И. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников / Р.И. Лалаева. – Санкт-Петербург, 1999. – 105с.
19. Левченко И.Ю. Патопсихология: Теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.Ю. Левченко. - М.: Издательский центр «Аркадия», 2000.-160с.
20. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. - М.: Просвещение,1969.-134с.
21. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / под ред. Л.С.Волковой, С.Н.Шаховой.- М.: ВЛАДОС, 1998.-105с.

22. Максимова Н. Ю. Основи дитячої патопсихології: навч. посібник / Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, В.М. Піскун. - К.: Перун. 1996. - 464с.
23. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків : навч. посібник / А.Я. Малярчук. – К.: Райдуга, 1995.-66с.
24. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения А.К. Маркова.-М.: Просвещение, 1984.-159с.
25. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст) / Е.М. Мастюкова. –М.: Просвещение, 1981.-142с.
26. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови. навчально-методичний посібник / І.С. Марченко. - К: ВД «Слово», 2010. - 285 с.
27. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільних закладах /за ред. А.М.Богущ. –К.: Вища школа, 1992 –413с.
28. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук.кер. проекту: В.О. Огнев'юк; наук.ред. Н.В. Кудикіна, В.У. Кузьменко; авт. кол. Е.В. Белкіна, Н.І.Богданець-Білокаленко, О.Л. Богініч, З.Н. Борисова, М.С. Вашуленко та[ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук.викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид.,доопр. та доп. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012.
29. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях / С.А. Миронова. – М.: Просвещение, 1991. – 115 с.
30. Методичні рекомендації. Організація логопед, пункту при заг. осв. школі / під. ред. Е.Ф. Соботович. – Львів: ЛОНМЮ, 1998. –С.15-27.
31. Мухина В.С. Детская психология / В.С. Мухина.- М.: ООО Апрель Пресс, 1999 – С.42-65 .
32. Мухина В. С. Психология дошкольника : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов и учащихся пед. училищ / В.С. Мухина / под ред. Л.А. Венгер. – М.: Просвещение, 1985.-162с.
33. 51.Нарушение речи у дошкольников / сост. Р.А.Белова-Давид.-

М.: Просвещение, 1982.-69с.

34. Немов Р.С. Психология: учебн. для студ. высш. пед. учебн. заведений: 3-е изд. / Р.С. Немов.-М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999.- С.52-80.

35. Немов Р.С. Психология: учебн. для студ. высш. пед. учебн. заведений: 4-е изд./ Р.С. Немов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003.- 184с.

36. Обучение и воспитание детей с нарушениями речи.Сборник научных трудов / под ред. Г.В. Волкова.-М.:Педагогика, 1982.-С.34-81.

37. Основы обучения и воспитания аномальных детей./ под ред. А.И. Дьячкова. – М.: Просвещение, 1981.-134с.

38. Основы теории и практики логопедии/под ред. Р.Е. Левиной.- М: Просвещение, 1988.-82с.

39. Петрова В.Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы / В.Г. Петрова.- М.:Просвещение, 1997.-62с.

40. Поваляева М.А. Справочник логопеда / М.А. Поваляева.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2001.-172с.

41. ПоніманськаТ. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Поніманська. - К.: «Академ-видав», 2004. - 456с.

42. Практикум по основам психологии/ составитель: В.А. Мельников.–Симферополь: Сонат, 1997.-45с.

43. Принципы отбора детей во вспомогательную школу/ под ред. Г.М. Дульнева.-М.: Просвещение, 1993.-163с.

44. Психологія: підручник / укладачі Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін. – К.: Либідь, 1999.-271с.

45. Рубинштейн С.Я. Основы общей психологии: в 2т. / С.Я. Рубинштейн. – Т2. –М.:Просвещение, 1989.-192с.

46. Психиатрия, психосоматика, психотерапия /К.П.Кискер, Г. Фрайбергер, Г.К.Розе, Э.Вульф / пер. снем. И.Я.Сапожниковой,

Э.Л. Гушанского.- М.: Алетея, 1999. - 504 с.

47. Смирнов В.М. Нейрофизиология и ВНД детей и подростков / В.М. Смирнов. - М: Изд. центр «Академия», 2000.-С.45-71.

48. Соботович Е.Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: навчально-методичний посібник / Е.Ф. Соботович. - К.: ІСДО, 1995.-С.45-63.

49. Соколов Е.Н. Нервная модель стимула и ориентировочный рефлекс/ Е.Н. Соколов // Вопросы психологии. №4 1960.-С.4-7.

50. Спеціальна психологія, тексти / за ред. М.Т.Матвєєвої, С.П. Миронової.-Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформ.-видавничий відділ. -ч.І., 1999.-63с.

51. Ткач О.М. Формування лексико-граматичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення О.М. Ткач. – Кам'янець-Подільський, 2015.– 224с.

52. Филичева Т.Б.Логопедическая работа в специальном детском саду / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева.-М.: Просвещение, 1987.-63с.

53. Филичева Т.Б. Основы логопедии / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Т. В. Чиркина.-М.: Просвещение, 1989.-120с.

54. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты): В 2-х т. Т. II/ под ред. Л.С.Волковой и В.И.Селиверстова-М.: ВЛАДОС, 1997.-С.24-41.

55. Шевченко О. Ігровий компонент дидактичних вправ із розвитку фонематичних процесів у дітей із вадами мовлення / О. Шевченко //Дефектологія. – №2.– 1999.

56. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник / М.К. Шеремет. – К.: Слово, 2014. – 672 с.

57. ЭльконинД.Б. Основные этапы психологического развития / Д.Б. Эльконин, А. Кассаковский//Педагогика-М.: 1978.-С.90-96.

58. Эльконин Д.Б. Психология обучения младших школьников / Д.Б. Эльконин.- М.:Педагогика,1984.-148с.

59. Энциклопедия психологических тестов для детей./ под ред.

И .Книгина.-К.: Аркадия, 1997.-206с.

60. Ястребова А.В. Коррекция нарушений речи в учащихся общеобразов. школы: кн. для учителя-логопеда / А.В. Ястребова. – М.: Просвещение, 1984.-С.48-62.

61. Ястребова А. В.. Учителю о детях с недостатками речи / А.В. Ястребова, Л.Ф. Спирина, Т.П. Бессонова / изд.2-е - М.:Педагогика,1997.- 110 с.